

I
січень
1970

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Семінар музичного керівника

З кожним роком поліпшується музичне виховання в дошкільних закладах. Цьому значною мірою сприяє робота музичних керівників над підвищенням своєї кваліфікації. Крім того, відбуваються і якісні зміни складу музичних керівників — щороку в дошкільні заклади приходять молоді педагоги зі спеціальною освітою. Переважна більшість їх творчо застосовує на практиці знання, здобуті в учбових закладах, використовує досвід своїх старших колег.

Листи до редакції свідчать, що багато музичних керівників виявляють великий інтерес до методики навчання дітей співів, ритмічних рухів, уміння слухати музику, сприймати її. Їх цікавить, як краще організувати самоосвіту, працювати над підвищенням своєї педагогічної майстерності.

Враховуючи запити читачів, редакція журналу починає з цього номера «Семінар музичних керівників». Його завдання — висвітлити основні розділи програми музичного виховання дітей у дошкільному закладі. Розрахований він на 12 занять. На сторінках журналу виступатимуть науковці і досвідчені музичні керівники.

Відкриваємо семінар статтею доктора педагогічних наук Н. О. Ветлугіної, в якій висвітлюються принципи музичного виховання дітей дошкільного віку, визначаються шляхи дальшого вдосконалення цієї важливої діяльності виховання підростаючого покоління. Надається також слово ветерану музичного виховання дошкільнят, автору численних методичних розробок і збірок, вихователю багатьох музичних керівників Н. Г. Кукловській.

Редакція сподівається, що матеріали семінару викличуть інтерес у читачів, активно обговорюватимуться ними і сприятимуть дальшому піднесенню якості музичного виховання в дошкільних закладах.

Семінар ведуть: кандидат педагогічних наук Р. Т. Зінич, Л. М. Жербіна, В. Г. Кукловська, З. М. Хорошко, С. М. Шоломович.

Принципи музичного виховання дітей

Н. ВЕТЛУГІНА,

доктор педагогічних наук

Музика супроводить нас у щасті і горі, у праці й відпочинку. Неможливо уявити людське життя без неї: настільки було б воно без музики тьманим, безбарвним, настільки біднішими стали б наші переживання і увесь світ.

Дуже важливе завдання дорослих — ввести у світ музики дитину, прилучити до музичної діяльності, розвинути її здібності. Здійснювати його покликані перш за все дошкільні працівники, і вони усвідомлюють свою відповідальність за цю галузь виховання.

На кожному новому етапі становлення теорії і практики музично-естетичного виховання треба зважити і врахувати вже набутий досвід, багато що продумати і постійно удосконалювати свою майстерність, всю нашу діяльність. Цьому сприяє робота над поліпшенням програми виховання в дитячому садку.

Програма — це документ, в якому розкриті сучасне розуміння завдань

виховання дітей дошкільного віку, в тому числі й музично-естетичного. Програми удосконалюються з врахуванням результатів наукових досліджень, що проводилися в останні роки в загальній і спеціальній дошкільній педагогіці та психології, а також передового педагогічного досвіду.

Потрібні й певні зусилля практичних працівників, адже їм належить творчо втілювати програму в життя. Ось чому для них важливо не просто засвоїти нові вимоги програми, а й усвідомити основні положення, на яких вона будується.

До найбільш істотних принципів музичного виховання слід віднести: зв'язок із сучасністю і навколишнім життям;

формування здібностей дитини в процесі різних видів музичної діяльності;

наступність у розвитку дітей на різних вікових ступенях.

Перший з них — зв'язок із сучас-

ністю. Щоб наблизити дитину до навколишнього життя засобами музики, треба насамперед використати змістовні і виразні твори. Тільки така музика здатна справити належний вплив.

Музика особливо цінна тим, що вона викликає у дітей співпереживання. Вона пробуджує у них добрі почуття, виховує благородні емоції, спонукає до позитивних вчинків. Думку цю яскраво висловила Н. К. Крупська: «Треба допомогти дитині через мистецтво глибше усвідомити свої почуття і думки, ясніше мислити і глибше відчувати».

Музичні переживання дітей дуже багаті. Емоціональні і безпосередні, вони розсувають межі навколишнього світу і підносять його. Але те, що музика є «мовою почуттів», зовсім не означає, ніби в ній не виражені думки і що вона не спонукає дітей думати, зіставляти, порівнювати. Музика удосконалює також інтелектуальні здібності дитини.

Слухаючи народні, класичні твори і твори радянських композиторів, діти радіють барвистості, емоціональності їхнього звучання. Але цим, природно, не вичерпуються їхні переживання. Сприймаючи твори різного змісту, дитина проймається почуттям любові до близького оточення, до Батьківщини, вона радіє щастю і співчуває нещастю інших людей, тобто вчиться співпереживати.

Крізь призму бачення світу композитором і поетом перед дитиною в музиці проходять життєві явища, переживання людей і маленьких дітей. З музики, створеної народом, класиками, сучасними композиторами, діти дізнаються багато нового про навколишнє життя. Отже, вони збагачуються як в емоціональному, так і в пізнавальному відношенні. Але для цього їх треба прилучити до музичної мови, яка відзначається дуже специфічними особливостями.

У сучасній музиці відбувається безперервний розвиток нових мелодійних інтонацій і гармонійних сполучень. Композитори в результаті творчих пошуків знаходять нові, свіжі звучання. А ми, дорослі, виховані на інших, більш звичних для

нас гармоніях, часто додержуємось думки, що саме ці гармонії і є найбільш доступними, зрозумілими дитині. Виходить замкнуте коло. Діти, що виховуватимуться на такій музиці, не будуть підготовлені до сприйняття сучасної музики.

Чи означає це, що твори свідомо ускладнюються? Зовсім ні. Музика для дітей не повинна бути заповнена насиченою фактурою, вона має відзначатися яскраво вираженою мелодією, чіткою формою, прозорістю звучання. В ній відсутнє трагічне зіткнення, немає надто тонких нюансів. Вона відзначається переважно світлим ладом, життєрадісним характером, в ній завжди має бути співчуття тому, хто його заслужив. В ній може прозвучати й гумор — діти добре сприймають його. Люблять вони й героїчні образи.

Так, добираючи твори, різні за емоціонально-образним відображенням дійсності, ми можемо спонукати дітей до співпереживання. Життя дитини стає яскравішим, багатшим. Однак виховні функції музики можуть бути реалізовані тільки при тактовному, гнучкому керівництві з боку педагога, який спонукає дітей до емоціональної чутливості, реагування на все краще, добре, що висловлено в музиці.

Другий принцип побудови програми — виховання і музичний розвиток дитини в процесі різних видів діяльності. Щоб пробудити засобами музики суспільні й добрі людські почуття у дітей, треба розвивати у них музичний слух, музичну сприйнятливість — і тільки тоді вона глибоко впливатиме на них. Тому одним з основних завдань є розвиток музикальності, під якою розуміємо комплекс здібностей і якостей дитини, що дають їй змогу успішно працювати у різних видах музичної діяльності. Важливе значення тут має знання педагогом типологічних, індивідуальних особливостей дитини, її інтересів, нахилів, що виявляються в її музичній практиці.

Усі здібності характеризуються синтезом емоціонального і слухового компонентів. Незалежно від того, на

якій стадії свого розвитку перебуває дитина, вона емоціонально відгукується на виразні інтонації, що передають різні настрої. Всі види музичної практики дитини емоціонально забарвлені.

Не менш важливий і слуховий компонент. Упізнавання, зіставлення, відтворення інтонацій, музичних образів пов'язані із сенсорними і більш складними музичними здібностями.

Можна вказати на основні з цих здібностей — ладовисотний слух і відчуття ритму. Вони необхідні для будь-якої музичної діяльності: сприйняття, виконання і творчості. Але вони по-різному виявляються в тому чи іншому виді практики — співах, ритміці. Так, найбільше значення для співів (і для виконання, і для творчості) має ладовисотний слух, а для ритміки — відчуття ритму. Отже, для всебічного музичного розвитку важливі всі види діяльності.

Музично-слухові уявлення відбивають ці ж самі особливості музики (ладовисотність і ритм), але поза реальним звучанням. Їх можна назвати внутрішнім слухом або, як іноді кажуть, внутрішньою музичною мовою.

До музичного сприйняття входять, крім основних музичних здібностей, також інші, зокрема, володіння виконавськими засобами (інструмент, голос, рухи тіла), що допомагають передати зміст, настрої музики. Велике значення мають волюві процеси, ініціатива, творчі задуми і так звані технічні здібності, наприклад, чистота співацьких інтонацій, якість звукоутворення у співах, пластичність моторного апарата, витонченість рухів у ритміці, узгодженість рухів рук у грі на інструментах і т. д.

Творчі здібності охоплюють компоненти, що характеризують виконавську майстерність (виразність, безпосередність, щирість), і компоненти, властиві продуктивній творчості (індивідуальна своєрідність у задумах і в пошуках нових засобів втілення).

У республіках Радянського Союзу

діють свої програми музичного виховання дітей, починаючи з перших місяців життя. В цих документах відображено сучасні і національні традиції мистецтва, визначено обсяг знань та умінь з врахуванням вікових особливостей. Однак усі ці програми об'єднує загальна мета всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Основні завдання музичного виховання в дитячому садку такі:

розвивати сприйнятливості, любов та інтерес до музики;

збагачувати музичні враження дітей, ознайомлюючи їх з різноманітними творами і найпростішими поняттями;

навчати навичок виразного співу, музично-ритмічних рухів, гри на дитячих музичних інструментах (металофон, цитра, флейта);

розвивати емоціональну реакцію, мелодійний слух, ладове і ритмічне відчуття;

виховувати музичний смак, формувати оціночне ставлення;

підносити активне, творче ставлення до музики, самостійність та ініціативу — насамперед у музичних іграх, а потім у танцювальних рухах, в імпровізації маленьких пісенок. Важливо також спонукати дітей відтворювати засвоєне у повсякденному житті.

Ці завдання можна реалізувати у найрізноманітніших видах музичної діяльності, первинні форми яких виникають і починають розвиватися в дошкільному віці.

Сприйняття музики формується в процесі всіх інших видів практичної діяльності, та особливо цілеспрямоване воно в умовах слухання музичних творів, у музично-дидактичних іграх, що проводяться з метою удосконалення сенсорних здібностей дітей.

Основна діяльність дитини — виконавська. Це — навчання її співів, музично-ритмічних рухів та гри на дитячих музичних інструментах. У міру вдосконалення цих інструментів і розширення промисловістю їх асортименту музична діяльність дітей постійно збагачуватиметься. Відомо, що основне завдання на-

вчання співів полягає в тому, щоб навчити дітей невимушено і виразно виконувати пісні. Для цього вони оволодівають співацькими навичками. У них розвивається вокально-слухова координація, диференціюються слухові відчуття. Діти звикають контролювати свій спів і починають володіти голосом.

У молодших класах школи дитина навчається співати по нотах. Якщо у дошкільному віці у неї буде достатньо розвинено слух, здатність порівнювати і розрізнявати звуки, якщо вона засвоїть найпростіші елементи нотної грамоти, то навчання в школі проходитиме набагато успішніше. З цією метою й було створено «Музичний буквар». Його призначення — зацікавити музикою, розвивати слух дітей, підготувати до співів по нотах. Для цього в букварі вміщено вправи, дитина привчається розрізнявати високі і низькі, довгі і короткі звуки, рух мелодії вгору — вниз. Усе це засвоюється на слух. А картинки дають зорове уявлення про те, який звук коротший або довший, вищий або нижчий.

Діти люблять наспівувати, імпровізувати мелодії, ритмічні поспівки під час ігор. Ці мелодії, які іноді складаються з кількох звуків, супроводжуються словами, придуманими дітьми. Якщо дітям властиві такі музичні прояви, то можна припустити, що допомога дорослого, втілена в цікаву форму, може зробити здійсненною і навмисну творчість дітей. Це збагачує музичну діяльність. Звичайно, пісенна творчість можлива в групі дітей з достатньо розвиненим слухом.

Основне завдання в розвитку музично-ритмічних рухів — навчити дітей, так само як і в співах, невимушено, виразного виконання. Діти повинні узгоджувати свої рухи з характером музики, з найбільш яскравими засобами музичної виразності: динамікою (посилення, послаблення звучання), регістром, темпом, акцентами, нескладним ритмічним малюнком. Вони мають змінювати рух відповідно до музичної форми твору. Їх навчають елементів танцю, перешиковування, гімнастичних ру-

хів. Особливо важливо при цьому розвивати у них відчуття ритму і творчі здібності. Діти самі шукають способів передати ігровий образ, вони домовляються, якою має бути побудова гри, комбінують танцювальні рухи, пропонують змінити малюнок танцю. Всі їхні рухи народжуються під впливом музичних образів, змісту пісні.

У процесі своєї музичної діяльності діти засвоюють і деякі загальноосвітні відомості. Ці знання подають їм тільки в зв'язку з практикою навчання співів, ритміки, слухання музики. З одного боку, ці відомості мають загальний характер. Діти поступово починають усвідомлювати: музика «розповідає» про щось, передає різноманітні почуття, у неї своя «мова», схожі і різні побудови (наприклад, сумний твір виражений тихими повільними звуками). З другого боку, відомості мають частковий характер, пов'язані з тим або іншим видом музичної практики, наприклад, дітей ознайомлюють з тим, що спів може бути протяжним, уривистим, що є крок польки, перемінний крок і т. д.

Уся музична практика дітей проводиться в різних організаційних формах: заняття, самостійна діяльність поза заняттями, свята, розваги. Кожна з них має певні функції.

Навчання на заняттях — найбільш економний, ефективний шлях засвоєння дітьми навичок сприйняття і виконання. Його методика добре розроблена і все ж потребує дальшого удосконалення. Структура занять дуже стабільна й стереотипна. Тим часом різні завдання і репертуар можна подавати в різноманітних формах. Тому побудова занять повинна мати гнучкіший характер. Треба частіше й більш систематично застосовувати індивідуальні завдання — як у процесі колективного заняття, так і поза ним. Залишивши на кілька хвилин когось із дітей, можна легко виправити наявні у нього недоліки, особливо у тих, хто відчуває труднощі у співах, рухах.

Інша форма — це самостійна музична діяльність дітей поза заняттями. З власної ініціативи, задоволь-

няючи свої нахили, інтереси, діти співають, грають на уявлюваному роялі, на металофонах, водять хоро-води, танцюють і т. д. Ця діяльність нерідко проходить у формі ігор, різних вправ. Вона має велике значення, бо свідчить про дитячі інтереси, про певний рівень їхнього музичного розвитку, їхньої творчості. Проте на практиці цій формі приділяють мало уваги. Отже, попереду у нас багато цікавої, захоплюючої роботи, пошуків форм організації середовища і способів керівництва.

Свята зайняли належне місце в системі естетичного виховання. Вони дають радісні, яскраві переживання дітям. Та, на жаль, методика підготовки їх багато в чому ще не задовільна. Немало педагогів не враховують рівень підготовки дітей, перевантажують їх недоступним матеріалом, у гонитві за зовнішньою ефективністю видовища порушують систему всієї виховної роботи. Тому необхідно змінити підхід до планування свята, добору матеріалів.

Розваги проводяться хоч і нерегулярно, але досить цікаво: тіньовий, ляльковий, «пальчиковий» театри, концерти силами дорослих, самодіяльність дітей. Важливо, щоб активну участь у них, поряд з виступами дорослих, брали й діти. Така форма дає багато можливостей для їхньої творчої діяльності.

Отже, тільки при правильному розумінні значення всіх організаційних форм музичної діяльності можна забезпечити всебічний розвиток дітей.

Третій принцип — наступність у вихованні і розвитку дітей на різних вікових ступенях. Відомо, що музичні здібності розвиваються раніше, ніж інші. Ось чому програмою передбачено розвивати музикальність у дітей з перших років життя. Найважливіше завдання — забезпечити динаміку їхнього розвитку, поступово залучаючи їх до різних видів діяльності. Здійснюється це в своєрідних формах з врахуванням вікових особливостей дітей. Ось немовляті лише 3—4 місяці, а вихователька привертає його увагу до мелодійних звуків музичних

іграшок. Дитина реагує на це загальним пожвавленням, усмішкою або спокійною реакцією залежно від характеру звучання. Дорослий відводить брязкальце вбік, і немовля шукає очима джерело звуків.

Таким чином у перші місяці життя дитину спонукають до емоційної реакції, до слухової уваги. І ці лінії — розвиток емоцій і слуху — проходять крізь усі роки виховання дітей. Від підсвідомого емоційного відгуку розвиток йде до виникнення відтінків почуттів, різноманітних настроїв, викликаних музикою. Від найпростіших реакцій на джерело звуку діти підходять до диференціації звуковисотних і ритмічних співвідношень у музиці, до сприйняття і розвитку музичних образів. У практичній діяльності вони спочатку роблять усе за показом, потім стають дедалі самостійнішими й ініціативнішими, оволодівають найпростішими навичками співів, ритміки, гри на інструментах.

До переходу в школу дитина повинна мати певний рівень музичного розвитку. Цей рівень може мати деякі відхилення в той чи інший бік, що залежить від здібностей дитини. Але в цілому він передбачає такі вимоги:

емоційально сприймати зміст музичного твору, вловлювати, що цей зміст може бути виражений певними засобами. Діти повинні запам'ятати і впізнавати знайомі твори, відрізняти нові і порівнювати з уже знайомими;

виявляти звуковисотний, мелодійний слух, чисто інтонувати нескладні пісні, розрізняти вищі і нижчі звуки, рух мелодії вниз і вгору, визначати на слух, чи правильно виконано пісню, і т. д.;

володіти відчуттям ритму — проспівування мелодії повинне супроводжуватись точним ритмом, а рух — точними ритмічними угрупованнями. Треба додержувати метричних наголосів, сильних долей, акцентів;

відчувати динамічні, темпові відтінки, відтворювати їх співом і рухами, розрізняти тембр звучання різних дитячих музичних інструментів і голосів дітей;

відчувати динаміку розвитку музичного твору, його форму (дво- і тричастинну), музичні фрази;

володіти найпростішими навичками співу, музично-ритмічних рухів, старатись виразно співати, чітко рухатись, цікавитись якістю свого виконання, свідомо запам'ятовувати, що потрібно для того, щоб гарно проспівати пісню, виразно виконати танець; з творчою уявою передавати музично-ігрові образи;

виявляти творчі здібності під час імпровізації найпростіших поспівок, мотивів, інсценізації пісень і композиції танців;

знати деякі терміни, позначення, необхідні для музичної діяльності (співів, музично-ритмічних рухів, слухання музики і т. д.);

виявляти оціночне ставлення до музичних творів, до свого виконання.

Таким чином, до кінця перебування в дитячому садку дитина набуває музичного досвіду, який містить згаданий рівень розвитку музичальності, оволодіває обсягом знань і навичок, передбаченим програмою, уміє виконати деякі знайомі їй пісні, хороводи, впізнавати знайомі музичні твори.

Н. КУКЛОВСЬКА

Слово до молодих

Важко переоцінити значення музики в житті людини. Видатний радянський композитор Д. Д. Шостакович говорить, що музика «піднімає людину, облагороджує її, зміцнює її достоїнство, віру в свої внутрішні сили, в своє покликання. Музика здатна також і ранили зачерствіле серце, відкриваючи людині забуті досі її власні сильні й прекрасні почуття».

Музика — це чарівний світ звуків, неосяжний і багатогранний, який має свій глибокий і потаємний смисл. Музика може розповісти про все, що нас оточує, вона малює чудові картини природи, створює героїчні образи, передає найтонші відтінки людських почуттів і настроїв, торкається найтонших струн людської душі. Але щоб увійти в прекрасний світ музики, що таїть в собі незліченні скарби, відчувати її силу і красу, треба вчитися розуміти її, любити, вміти не тільки слухати її, а й чути в ній те, що хотів сказати композитор, переживати ті почуття, які хвилювали його, коли він писав свій твір. І вміння ці виховуються з раннього віку.

Зробити перші кроки у великий і чарівний світ музики допомагають дітям музичні керівники, педагоги, які виховують у них інтерес і любов до музики, вчать слухати і розуміти

її, розвивають музичну сприйнятливність, емоціональну чутливість, музичні здібності, навчають їх співу та музично-ритмічних рухів.

Музичне виховання вимагає серйозної, вдумливої і творчої роботи.

Насамперед потрібно зацікавити дітей музичними заняттями, дати їм яскраві художні музичні враження, намагатися, щоб вони якомога частіше слухали музику і щоб слухання її давало їм радість і задоволення. І тут велику роль відіграє виконання того чи іншого музичного твору, яке повинно бути бездоганним, художнім і правильно передавати його зміст.

Сприймання музики дітьми багато в чому залежить від ставлення самого педагога до даного музичного твору. Виразний, яскравий, образний і емоціональний показ пісні музичним керівником зацікавить дітей і вони з задоволенням почнуть підспівувати. А якщо виконання пісні педагогом зацікавило і захопило дітей, то це викликає у них бажання швидше вивчити пісню і великою мірою забезпечує наступне успішне її засвоєння, і діти полюблять її.

Дуже важливо музичному керівникові багато творів грати напам'ять. Це дає йому змогу бачити обличчя дітей — чи слухають вони уважно, зацікавлено, чи байдуже,